

Шифр АТЗ

**РОЗРОБКА УЗАГАЛЬНЕНОЇ МОДЕЛІ АВТОТЕХНІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРШУ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. Визначення залежності ймовірностей перебування системи забезпечення маршруту в кожному стані від параметрів забезпечення.....	6
2. Аналіз параметрів системи технічного забезпечення маршруту.....	8
3. Визначення ймовірностей перебування системи технічному забезпеченні маршруту.....	16
4. Визначення ймовірностей перебування системи забезпечення маршруту в кожному з її чотирьох станів.....	20
5. Приклад 1 для визначення показника ефективності функціонування системи забезпечення маршруту.....	22
6. Приклад 2 для визначення показника ефективності функціонування системи забезпечення маршруту.....	23
ВИСНОВКИ.....	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29

РОЗРОБКА УЗАГАЛЬНЕНОЇ МОДЕЛІ АВТОТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРШУ

ВСТУП

Актуальність теми

Всебічне та своєчасне забезпечення підготовки і здійснення маршу автомобільного транспорту спеціального призначення традиційно потребує ретельного аналізу і концентрації матеріально-технічних ресурсів на основі семи принципів військової логістики [1, 2].

В умовах традиційного дефіциту матеріальних засобів для забезпечення, актуальним є визначення і порівняння потрібних і наявних виробничих можливостей і досвіду оперативного маневрування ними, перш за все, для керівників технічної служби, водіїв і технічних спеціалістів під час забезпечення маршу. Всі ці вимоги потребують зараз розробки і обґрунтування адекватного плану технічного забезпечення маршу на значні відстані за допомогою моделей та сучасного програмного забезпечення. Саме тому тема кількісного аналізу якості забезпечення підготовки і здійснення маршу на основі відомих моделей для аналізу процесів є актуальною для навчального процесу, для теорії та практики з урахуванням вимог державних стандартів забезпечення функціонування військових технічних об'єктів [3,4].

Мета роботи

Метою є розробка моделі процесу функціонування *системи автотехнічного забезпечення маршу* для науково-обґрунтованої оцінки ефективності та надійності функціонування цієї системи, а також для визначення напрямів удосконалення процесу забезпечення, шляхом застосування математичного апарата, наприклад, дискретних марківських процесів [5].

Виклад основного матеріалу

Стани системи технічного забезпечення застосування автомобільного транспорту під час підготовки і протягом маршру пов'язані між собою переходами із стану в стан. Кожен з переходів характеризується деякою інтенсивністю і ймовірністю.

Моделювання процесу в системі забезпечення маршру типовим графом станів і переходів системи в процесі її функціонування в часі протягом підготовки і застосування автомобільного транспорту на маршру сприяє отриманню важливих показників якості її функціонування.

Адекватність застосування цієї моделі для процесів без післядії, якою є процес технічного забезпечення застосування зразків автомобілів, пояснюється тим, що ця модель точніше відображає систему, у разі, коли поточний її стан не залежить від того, в якому стані система знаходилася до цього моменту. Саме такою є система технічного забезпечення застосування автомобілів протягом підготовки і здійснення маршру. Варіант графа станів і переходів цієї системи в різні стани представлений на рисунку 1.

Перелік інтенсивності переходів та відповідних ймовірностей виникнення цих випадкових явищ, тобто переходів, є наступним.

f, F – інтенсивність і ймовірність переходів від стану підготовки транспорту до стану його застосування за призначенням;

g, G – інтенсивність і ймовірність переходів від стану застосування транспорту до стану підготовки нових зразків транспорту з метою їх застосування замість зразків, що пошкоджені протягом маршру у значної степені;

u, U – інтенсивність і ймовірність переходів від стану відновлення зразків техніки після їх пошкодження до стану готовності їх до застосування;

z, Z - інтенсивність і ймовірність переходів від стану застосування зразків транспорту до стану їх відновлення у разі пошкодження;

v, V - інтенсивність і ймовірність переходів від стану застосування зразків транспорту до стану їх технічного обслуговування;

ц, U - інтенсивність і ймовірність переходів від стану технічного обслуговування зразків транспорту до стану їх застосування на марші.

Важливо підкреслити, що цей граф містить саме *циклічні* (не одноразові) переходи і віддзеркалює реальні переходи системи забезпечення в той або інший стан. Перехід в стан бойового застосування транспорту є можливим і після підготовки транспорту з метою його застосування, і після технічного обслуговування транспорту, і після відновлення пошкоджених зразків.

Стан відновлення пошкодженого транспорту є можливим або після його застосування, або ще на етапі, тобто у стані, готовому до застосування, наприклад, через технічні відмови, через дії противника або випадкові помилки і поламки автомобільної техніки.

Неважко також уявити собі ситуацію, коли необхідно здійснити технічне обслуговування транспорту після його застосування за призначенням, а також ситуацію додаткової підготовки техніки, коли застосування окремих зразків транспорту показало необхідність їх нової підготовки з метою застосування, наприклад, через незадовільні результати попереднього використання, через недостатньо ретельну попередню підготовку до застосування, а також в ситуації необхідності підготовки нових зразків до застосування, натомість безповоротно пошкоджених зразків протягом маршу.

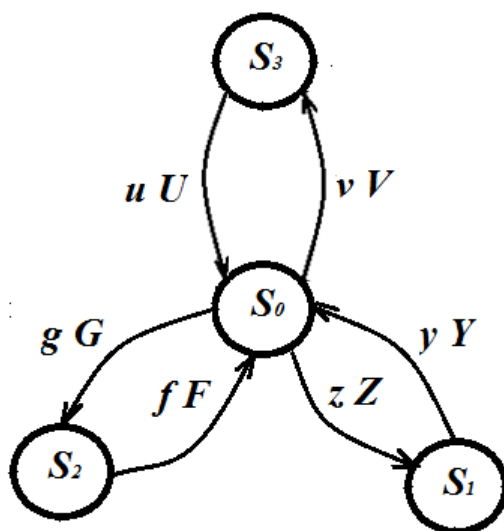

Рис. 1 – Граф станів і переходів системи технічного забезпечення застосування автомобільного транспорту протягом маршу.

Стани системи: S_0 – стан застосування за призначенням; S_1 – стан відновлення після пошкодження або поломки зразків транспорту, або відмови; S_2 – стан підготовки транспорту до початку застосування або підготовки нових зразків до застосування після безповоротного пошкодження; S_3 – стан технічного обслуговування транспорту.

В процесі функціонування системи технічного забезпечення маршруту в часі, ця система, таким чином, перебуває у будь-якому стані з ймовірністю:

$P_{00}(t)$ – ймовірність перебування транспорту в стані його застосування за призначенням або готовності до призначення;

$P_{01}(t)$ – ймовірність перебування транспорту в стані його відновлення після пошкодження або ремонту після поломки, або ремонту після відмови через фізичний знос зразків;

$P_{02}(t)$ – ймовірність підготовки транспорту до початку його застосування або після безповоротних втрат деяких зразків транспорту;

$P_{03}(t)$ – ймовірність перебування транспорту в стані його технічного обслуговування до або після його застосування за призначенням протягом маршруту.

Саме ці ймовірності, тобто об'єктивні показники якості автотехнічного забезпечення маршруту, необхідно далі визначити в роботі.

1. Визначення залежності ймовірностей перебування системи забезпечення маршруту в кожному стані від параметрів забезпечення

Сукупність диференціальних рівнянь, що описують процес функціонування системи забезпечення протягом застосування транспорту у часі t відносно ймовірностей $P_{00}, P_{01}, P_{02}, P_{03}$ перебування цього транспорту в кожному із 4-х станів, доцільно записати, відповідно до правила контурів для станів транспорту, в оточенні кожного із станів, що досліджуються (див. рис. 1), згідно до літератури [1], у вигляді:

$$\frac{dP_{00}(t)}{dt} = yY P_{01} + fF P_{02} + uU P_{03} - zZ P_{00} - i P_{00} - vV P_{00};$$

$$\begin{aligned}
\frac{dP_{01}(t)}{dt} &= zZ P_{00} - yY P_{01} ; \\
\frac{dP_{02}(t)}{dt} &= gG P_{00} - fF P_{02} ; \\
\frac{dP_{03}(t)}{dt} &= vV P_{00} - uU P_{03} .
\end{aligned}
\tag{1}$$

Рішення цих диференціальних рівнянь є наступними:

$$\begin{aligned}
P_{00}(t) &= [yYP_{01} + fFP_{02} + uUP_{03}] \frac{[1 - \exp[-(zZ + gG + vV)t]]}{zZ + gG + vV} ; \\
P_{01}(t) &= [zZP_{00}] \frac{[1 - \exp[-yYt]]}{yY} ; \\
P_{02}(t) &= [gGP_{00}] \frac{[1 - \exp[-fFt]]}{fF} ; \\
P_{03}(t) &= [vVP_{00}] \frac{[1 - \exp[-uUt]]}{uU} ;
\end{aligned}
\tag{2}$$

В системі з чотирьох алгебраїчних рівнянь (2) тільки три рівняння є лінійно незалежними, тому, для визначення залежностей для чотирьох ймовірностей, потрібно застосувати ще одне, рівняння нормування ймовірностей.

Умова нормування сукупної ймовірності станів системи при $t > 0$, з врахуванням повної групи випадкових явищ перебування системи забезпечення в кожному стані з чотирьох, має вигляд

$$P_{00}(t) + P_{01}(t) + P_{02}(t) + P_{03}(t) = 1 . \tag{3}$$

В результаті перетворень (2) з урахуванням (3) отримаємо залежності ймовірностей перебування автомобільного транспорту, а саме, системи технічного забезпечення у станах: «готовності транспорту до застосування або перебування у стані застосування»; «відновлення зразків транспорту після пошкоджень»; «підготовки зразків транспорту до його бойового

застосування»; «перебування зразків у стані їх технічного обслуговування», у вигляді:

$$P_{00}(t) = \frac{uUyYfF}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY}; \quad (4)$$

$$P_{01}(t) = \frac{\beta(t)uUzZfF}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY} \quad (5)$$

$$P_{02}(t) = \frac{\gamma(t)uUgGyY}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY} \quad (6)$$

$$P_{03}(t) = \frac{\alpha(t)vVyYfF}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY}, \quad (7)$$

де позначено:

$$\alpha = 1 - \exp(-uUt); \quad \beta = 1 - \exp(-yYt); \quad \gamma = 1 - \exp(-fFt). \quad (8)$$

2. Аналіз параметрів системи технічного забезпечення маршру

Система технічного забезпечення маршру є структурою, яка складається з підсистем, що спільно функціонують, що об'єднані єдиною метою п'яти підсистем: управління; підготовки особового складу; матеріального забезпечення; експлуатації; відновлення пошкоджених зразків автомобілів.

Вхідні параметри цієї системи забезпечення маршру є наступними:

- параметри управління діями під час підготовки, здійснення маршру і відновлення зразків автотранспорту;
- кількість і особливості застосування зразків транспорту і підрозділів забезпечення;
- вплив фізико-географічних умов зони здійснення маршру;
- ресурс і показники технічного стану зразків транспорту.
- кількість нових (відремонтованих) зразків автомобілів для підрозділів;
- наявність постачання резервів до місця підготовки і здійснення маршру;
- структура і дислокація колони транспорту і підрозділів забезпечення;

- наявність і номенклатура резервів транспорту і їх комплектів для ремонту;
- наявність резервів водіїв і технічних спеціалістів;
- база живлення засобами ремонту зразків транспорту;
- характер дій противника, коефіцієнт його бойового впливу.

Вплив вхідних параметрів обумовлює кількість зразків автомобілів, яке переходить в той або інший стан. При цьому необхідно враховувати сумарні відмови, тобто і пошкодження зразків, і експлуатаційні відмови зразків, і відмови через помилки особового складу. До того ж сумарні відмови транспортних засобів зазвичай відбуваються на усіх етапах: зберігання, застосування за призначенням, відновлення, підготовки до списання.

Підсистема відновлення транспорту повинна містити: *сили і засоби* для забезпечення швидкого відновлення зразків, які є слабо пошкодженими; *ремонтну базу* пошкоджених зразків для звільнення підрозділів на марші від тих зразків, відновлення яких в підрозділах неможливе або недоцільне; *ремонтне підприємство* для визначення дефектів і відновлення або розбирання зразків, які є сильно пошкодженими.

Інтервал часу для оцінки ймовірності перебування системи технічного забезпечення в тому або іншому стані і переходів системи з одного стану в інший вважатимемо довільним і рівним $(t - t_0) = t$.

Спочатку визначимо ймовірність випадкової події, що полягає в тому, що за інтервал часу, рівний t , транспорт не буде виведений з ладу з різних причин, а саме, з причин: його відмови з ймовірністю P_1 в процесі маршу; його бойового пошкодження з ймовірністю P_2 через недостатню живучість; його поламки з ймовірністю P_3 із-за помилок особового складу.

Ймовірність P_{ct} цієї спільної події дорівнює

$$P_{ct} = \prod_{i=1}^3 P_i; P_1 = e^{-\alpha t}, P_2 = 1 - k_2, P_3 = 1 - k_3; \alpha = 1/L, (9),$$

де L – середній час напрацювання зразків на відмову;

k_2 – середньодобова частина зразків транспорту, що отримали бойові пошкодження;

k_3 – середньодобова частина зразків транспорту, що отримали поламки через помилки особового складу.

Далі доцільно оцінювати ймовірності успішного виконання завдань забезпечення в кожному із станів системи забезпечення маршру, яка представлена на рисунку 1.

З даних досвіду і вимог до готовності транспорту і підсистеми управління застосуванням транспорту за призначенням робимо висновок, що *достовірність успішного управління підготовкою, застосуванням і відновленням транспорту на маршру* повинна складати в типових умовах на рівні $P_y = 0,95$.

У реальних умовах оперативність підсистеми управління доцільно виражати математичним очікуванням тривалості циклу T_y , який дорівнює інтервалу часу між двома черговими етапами ухвалення управлінських рішень, наприклад, з урахуванням реального часу тривалості циклу управління та гарантованої ймовірності цієї тривалості циклу, у вигляді

$$T_y = T_p / [-\ln(1 - P_g)], \quad (10)$$

де T_p – реальний час тривалості циклу управління;

P_g - гарантована ймовірність тривалості циклу управління.

У досліджуваній системі технічного забезпечення маршру для умови рівно інтенсивних переходів системи в кожного з її станів, тобто при $f = g = u = v = z = y = 1/T$, доцільно зажадати, щоб реальний час тривалості циклу управління задовольняв співвідношенню

$$T_p \leq T. \quad (11)$$

Ймовірність успішної підготовки зразків транспорту до застосування, з врахуванням різних чинників, що заважають, може бути прийнята рівною $P_4 = 0,9$.

Успішне технічне обслуговування до початку або протягом маршу є принципово необхідним завданням і для підтримки в готовності зразків озброєння, і, особливо, їх транспортної колісної бази в складних фізико-географічних умовах, а саме, в умовах: сухого жаркого клімату; піщаного ґрунту; високо запиленого повітря. Це постійно вимагає обслуговування і двигунів, і ходової частини.

З урахуванням очікуваних умов маршу, а також реальних вказаних чинників і динаміки сучасних умов її застосування, *ймовірність успішного технічного обслуговування транспорту до початку або протягом маршу, навіть в умовах високої оснащеності і чіткої організації їх технічного обслуговування і відновлення, доцільно враховувати на рівні, наприклад, рівному $P_5 = 0,8$.*

Ймовірність виконання завдання застосування зразків транспорту за призначенням доцільно визначити у вигляді відношення загальної кількості N непошкоджених зразків із загального числа зразків $N \cdot d$, що беруть участь у здійсненні маршу *впродовж d діб.*

При цьому кількість непошкоджених зразків визначається з врахуванням ймовірності пошкоджень зразків згідно до формул (9). Очікувана кількість пошкоджених зразків озброєння по видах причин пошкоджень дорівнює

$$K_1 = N(1 - P_1)d; \quad K_2 = N(1 - P_2)d; \quad K_3 = N(1 - P_3)d, \quad (12)$$

де d - кількість діб маршу.

Кількість непошкоджених (збережених в працездатному стані) зразків автомобілів на момент часу t дорівнює

$$\dot{N} = N K_y \left\{ \prod_{i=1}^3 P_i + P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] \right\} + N P_{pp} P_t, \quad (13)$$

де $K_y = 1 - P_p$ - коефіцієнт укомплектованості частини зразками;

P_6 - ймовірність успішного відновлення зразків, пошкоджених в різній степені і відновлюваних в польових умовах (при слабких пошкодженнях), у частині, і на ремонтній базі (при середніх ушкодженнях), і на ремонтному підприємстві (при сильних ушкодженнях);

P_{pp} - ймовірність поповнення комплексів за рахунок резерву з баз зберігання, з виробництва і за рахунок перерозподілу ресурсів зразків;

P_t - ймовірність безвідмовної роботи зразків резерву за час перебування їх в частині, т. е. з моменту t .

Отже, ймовірність P_6 події готовності застосування зразків транспорту до застосування за призначенням дорівнює

$$P_6 = [\dot{N} / N] = K_y \left\{ \prod_{i=1}^3 P_i + P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] \right\} + P_{pp} P_t. \quad (14)$$

Ймовірність P_7 успішного відновлення зразків, що пошкоджені в різному ступені та відновлювані і в польових умовах (при слабких пошкодженнях), тобто у частині, і на ремонтній базі (при середніх пошкодженнях), і на ремонтному підприємстві (за умов сильних пошкоджень), обчислюється складніше. Вона дорівнює відношенню числа відновлених зразків M до загальної кількості M пошкоджених зразків.

Добові виробничі можливості W підрозділів технічного забезпечення типової частини і ремонтного підприємства доцільно визначити, з урахуванням можливостей та обмежень з трудомісткості ремонтних робіт, які визначають формулою

$$W = \sum_{j=1}^m \frac{n_j(t_p - t_\pi)}{n_{ij}(1+k_{\alpha}) \cdot (1+k_{\beta})}, \quad (15)$$

де m - кількість ремонтних ділянок (підрозділів), що здійснюють в частині відновлення зразків автомобілів, що пошкоджені в слабкій і в середній ступені плюс ділянка (ремонтного підприємства) для відновлення сильно пошкоджених зразків комплексів;

n_j - кількість ремонтників на j -й ремонтній ділянці (у підрозділі);

t_p - добовий фонд робочого часу (більше 10 годин);

t_π - втрати часу на згортання, евакуацію, спеціальну обробку і розгортання пошкоджених зразків транспорту;

n_{ij} - трудомісткість робіт на j -й ремонтній ділянці (у підрозділі);

k_α - відносне число використання фахівців з інших ділянок;

k_β - коефіцієнт ускладнення умов ремонтних робіт (вночі - 0,15; у засобах захисту - 0,23; в умовах відображення нападів супротивника - 0,15; при поєднанні вказаних умов - числа складаються).

Тому кількість зразків транспорту, відновлених системою технічного забезпечення маршруту частини за d діб, з урахуванням ймовірності P_p відмови в роботі (відносного середньодобового виходу з ладу) ремонтного устаткування, згідно до (15) дорівнює

$$\dot{M} = \sum_{j=1}^m \frac{d \cdot n_j(t_p - t_\pi) \cdot (1 - P_p)}{n_{ij}(1+k_{\alpha}) \cdot (1+k_{\beta})}. \quad (16)$$

Тепер обчислимо загальну кількість зразків транспорту, що отримали яке-небудь пошкодження. Згідно до (9), ця кількість дорівнює

$$M = N \cdot d [1 - P_1 P_2 P_3]. \quad (17)$$

Тоді шукана ймовірність P_7 успішного відновлення зразків, що пошкоджені в різній степені, з урахуванням можливостей (17), дорівнює

$$P_7 = \frac{M'}{M} = \sum_{j=1}^m \dots \quad (18)$$

Оцінимо тепер потреби в рівні поповнення *зразків*, тобто кількість потрібних резервних зразків транспорту через бойові безповоротні втрати зразків перед маршем і протягом маршу.

Необхідно при цьому враховувати не лише ймовірність: їх повних пошкоджень – P_π ; сильних пошкоджень – P_c ; середніх пошкоджень – P_{cp} ; слабких ушкоджень – P_{cl} , але і допустимий час на відновлення боєздатності частини – t_d , а також середні витрати часу відповідно – T_c, T_{cp}, T_{cl} на відновлення працездатності зразків транспорту, що отримали бойові пошкодження.

Необхідна кількість резервних зразків транспорту N_p частині для досліджуваної підсистеми відновлення *зразків*, з урахуванням загальної кількості втрат *зразків* M , згідно до (17), може бути вчислено (за умови, що виконується правило нормування ймовірності випадкових подій чотирьох видів пошкодження *зразків*). Ця умова є наступною

$$P_\pi + P_c + P_{cp} + P_{cl} = 1,$$

Тоді кількість резервних зразків транспорту N_p частині обчислюється за формулою

$$N_p = M \cdot \left[P_\pi + P_c \cdot e^{\left(\frac{-t_d}{T_c}\right)} + P_{cp} \cdot e^{\left(\frac{-t_d}{T_{cp}}\right)} + P_{cl} \cdot e^{\left(\frac{-t_d}{T_{cl}}\right)} \right]. \quad (19)$$

Далі, перш ніж перейти до визначення реальних рівнів ймовірності перебування системи технічного забезпечення маршу частини в кожному із

чотирьох її станів, доцільно вичислити оцінки значень ймовірностей переходів системи із стану в стан, тобто визначити (відповідно до рисунку 1) ймовірності: G – переходу із стану застосування до стану позачергової підготовки; F – переходу із стану підготовки зразків транспорту до стану застосування за призначенням; V – переходу із стану застосування до стану обслуговування зразка; U – переходу із стану обслуговування зразка до стану застосування за призначенням; Z – переходу із стану застосування до стану відновлення через пошкодження, поламки або відмови; Y – переходу із стану відновлення до стану застосування за призначенням.

За умов (11), (14), (18), ці ймовірності переходів із стану у стан системи забезпечення маршруту доцільно визначити за допомогою формул:

$$\begin{aligned} G &= P_y P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right]; F = P_y P_4 \left[1 - \prod_{i=1}^3 (1 - P_i) \right]; \\ V &= P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 (1 - P_i) \right]; \quad U = P_y P_5 \left[1 - \prod_{i=1}^3 (1 - P_i) \right]; \\ Z &= P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right]; \quad Y = P_y (1 - P_p) P_7 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] + P_{pp} P_t. \quad 20) \end{aligned}$$

Отримані залежності сприяють висловленню деяких попередніх зауважень.

1. Ймовірність переходу системи технічного забезпечення маршруту колони зразків автомобілів із стану їх відновлення в стан застосування за призначенням є завжди найбільш важливим показником ефективності підсистеми відновлення в загальній системі технічного забезпечення маршруту.

Чим більше рівень ймовірності цього переходу, тим більше значення має ймовірність перебування системи в стані застосування зразків за призначенням і тим менший рівень має ймовірність перебування усієї системи в стані відновлення пошкоджених автомобілів. У справедливості цих

тверджень далі необхідно переконатися, використовуючи для розрахунків ймовірність переходів, що представлена вище.

2. Особливістю структури формул (для визначення вказаної ймовірності переходів системи технічного забезпечення маршруту) є залежність величин отриманих ймовірностей переходів від ймовірності P_y – успішного управління конкретним переходом (за допомогою зовнішнього керівника ініціації цього переходу).

3. Визначення ймовірностей перебування системи технічному забезпеченні маршруту

Складна система забезпечення маршруту характеризується безліччю важливих показників її ефективності, які нескладно визначити, наприклад, на підставі початкових даних, що отримані з урахуванням попередніх результатів досліду забезпечення маршруту, або за допомогою експертного опитування досвідчених фахівців, що мають практичний досвід організації функціонування подібних систем.

Оцінки прогнозних значень показників ефективності цих систем можливі також і на підставі аналізу публікацій і, отже, на основі конкретних реальних *початкових* даних для розрахунків ефективності конкретної системи технічного забезпечення. Але, перш за все, необхідно кількісно визначити ймовірності перебування системи технічного забезпечення маршруту.

Розрахунок ймовірностей P_{00} , P_{01} , P_{02} , P_{03} перебування системи технічного забезпечення в станах (див. рисунок 1): S_2 – підготовки комплексів засобів транспорту до застосування; S_0 – застосування транспорту за призначенням; S_1 – відновлення зразків транспорту після їх пошкодження; S_3 – технічного обслуговування зразків до початку або протягом маршруту, згідно з формулами (4)...(8), а також показника ефективного функціонування системи технічного забезпечення маршруту, доцільно здійснити за результатами розрахунків параметрів системи забезпечення за формулами (9)...(20).

Нехай середнє напрацювання зразків (за часом) на відмову із-за складних фізико-географічних умов їх пересування і функціонування на марші дорівнює 24 годинам, тоді ймовірність випадкової події, що полягає в тому, що за інтервал часу, рівний, наприклад, $t = 6$ годинам, типовий зразок не буде виведений з ладу з експлуатаційних причин, згідно до залежності (9), що дорівнює

$$P_1 = e^{-\alpha t} = e^{-\frac{t}{L}} = \exp(-6/24) = 0,78. \quad (21)$$

Вважатимемо, що середньодобова відносна кількість зразків, що отримали бойові пошкодження різної міри складності, складає (5,7) %, а доля пошкоджень зразків через помилки особового складу – (2,4) %. Тоді ймовірність працездатного стану зразків з урахуванням їх живучості і відсутності пошкоджень із-за помилок особового складу, згідно до (9), складає відповідно:

$$P_2 = 1 - 0,06 = 0,94; \quad P_3 = 1 - 0,03 = 0,97.$$

Ймовірність спільної події цих трьох факторів дорівнює

$$P_{\alpha} = \prod_{i=1}^3 P_i = 0,78 \cdot 0,94 \cdot 0,97 = 0,71. \quad (22)$$

Вважаємо, що в підсистемі управління технічним забезпеченням маршу застосовані надійні та завадостійкі засоби управління і зв'язку.

Тоді ймовірність успішного управління підготовкою, застосуванням і відновленням зразків транспорту складає (в типових умовах) величину

$$P_y = 0,95.$$

Ймовірність успішної підготовки зразків до застосування з урахуванням різних чинників, що заважають виконанню цього завдання, може бути прийнята рівною $P_4 = 0,9$.

Ймовірність успішного технічного обслуговування зразків транспорту до початку або протягом маршу, в умовах дії противника, заважають, тому, мабуть, має бути дещо меншою. Вважаємо її рівною $P_5 = 0,8$.

Вважаємо, що кількість зразків транспорту в колоні дорівнює $N = 150$, а середня тривалість маршу складає $d = 1$ добу.

Тому загальна кількість зразків, які потрібно відремонтувати за заданий час, згідно до (17), дорівнює

$$M = M = Nd [1 - P_1 P_2 P_3] = 150 \cdot 1 \cdot [1 - 0,78 \cdot 0,94 \cdot 0,97] = 43 (\text{од.}) \quad (23)$$

Добові виробничі можливості W (для підрозділів технічного забезпечення) визначимо, за конкретних умов, а саме:

$m = 3$ - кількість ремонтних ділянок (підрозділів), що здійснюють в на марші ремонт зразків, які пошкоджені у слабкій і в середній степені плюс ділянка ремонтного підприємства для ремонту сильно пошкоджених зразків;

$n_j = 18$ - кількість ремонтників на j -й ремонтній ділянці;

$t_p \cong 33$ - людино·години - добовий фонд робочого часу;

$t_n = 3$ людино·години - втрати часу на згортання, евакуацію, спеціальну обробку і розгортання пошкоджених зразків транспорту;

$n_{ij} = 27$ люд.·год. - трудомісткість робіт на j -й ремонтній ділянці;

$k_\alpha = 0,2$ - відносне число використання фахівців з інших ділянок;

$k_\beta = 0,15$ - коефіцієнт ускладнення умов ремонтних робіт (вночі - 0,15; у засобах захисту - 0,23; в умовах відбиття нападів противника - 0,15; при поєднанні вказаних умов - числа складаються).

Тому кількість зразків, що відновлені системою технічного забезпечення маршу за $d = 1$ добу, з урахуванням ймовірності $P_{po} = 0,05$ відмови ремонтного обладнання (відносного середньодобового виходу з ладу ремонтного устаткування), згідно до (15), дорівнює

$$\dot{M} = \sum_{j=1}^m \frac{d \cdot n_j (t_p - t_\pi) \cdot (1 - P_{po})}{n_{ij} (1 + k_{\alpha}) \cdot (1 + k_{\beta})} = 3 \cdot \frac{1 \cdot 18 \cdot 30 \cdot 0,95}{27 \cdot 1,2 \cdot 1,15} = 41 \text{ і.} \quad (24)$$

Тоді шукана ймовірність P_7 успішного відновлення комплексів, що пошкоджені в різній степені, з урахуванням (16, 17, 18), дорівнює

$$P_7 = \frac{\dot{M}}{M} = \sum_{j=1}^m \text{ііі} \quad (25)$$

Визначимо потреби в рівні поповнення зразків, тобто у кількості резервних зразків транспорту, з урахуванням їх бойових втрат при рівно ймовірних ушкодженнях зразків, тобто за умов: $P_\pi = P_c = P_{cp} = P_{cl} = 0,25$, при допустимому часі на відновлення, $t_d = 4$ (години), а також при середніх витратах часу відповідно: $T_c = 100$ годин, $T_{cp} = 70$ годин, $T_{cl} = 4$ (години) на відновлення працездатності зразків, що отримали бойові пошкодження.

Тоді необхідна кількість резервних зразків N_p для забезпечення маршруту досліджувана підсистема відновлення зразків, згідно до формули (19), дорівнює

$$N_p = M \cdot \left[P_\pi + P_c \cdot e^{\left(\frac{-t_d}{T_c}\right)} + P_{cp} \cdot e^{\left(\frac{-t_d}{T_{cp}}\right)} + P_{cl} \cdot e^{\left(\frac{-t_d}{T_{cl}}\right)} \right] = 43 \cdot 0,25 \cdot 3,17 \cong 34. \quad (26)$$

Кількість збережених в працездатному стані зразків транспорту з урахуванням функціонування системи відновлення і поповнень озброєння з резерву при ймовірності такого поповнення втрат зразків, що дорівнює $P_p = N_p / N = 34 / 150 = 0,23$ і безвідмовності зразків, що дорівнює $P_i = 0,95$, згідно до (18), дорівнює

$$\dot{N} = N \left(1 - P_p \right) \left\{ \prod_{i=1}^3 P_i + P_7 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] \right\} + N P_p P_i = \text{і}$$

$$\text{і} 150 \cdot 0,77 \cdot [0,71 + 0,9[0,29]] + 150 \cdot 0,23 \cdot 0,95 = 145.$$

(27)

Отже, ймовірність події успішного авто-технічного забезпечення маршруту зразків автомобілів за призначенням, згідно до (14), дорівнює

$$P_6 = \left[\prod_{i=1}^3 P_i + P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] \right] + P_p P_t = 0,77 \cdot [0,71 + 0,9[0,29]] + 0,23 \cdot 0,95 = 0,97.$$

(28)

Оцінки кількісних значень ймовірності переходів системи забезпечення із стану в стан (відповідно з рисунком 1), згідно до (20) і результатів попередніх розрахунків дорівнюють:

$$G = P_y P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] = 0,26; \quad F = P_y P_4 \left[1 - \prod_{i=1}^3 (1 - P_i) \right] = 0,8$$

$$V = P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 (1 - P_i) \right] = 0,96; \quad U = P_y P_5 \left[1 - \prod_{i=1}^3 (1 - P_i) \right] = 0,76;$$

$$Z = P_6 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] = 0,28; \quad Y = P_y (1 - P_p) P_7 \left[1 - \prod_{i=1}^3 P_i \right] + P_{pp} P_t = 0,59.$$

(29)

4. Визначення ймовірностей перебування системи забезпечення маршруту в кожному з її чотирьох станів

Після визначення реальних значень ймовірностей переходів системи технічного забезпечення маршруту (згідно її моделі-графа станів і переходів), із стану у стан, дістаємо можливість оцінити важливі для практики кількісні характеристики цієї системи, а саме, ймовірність її перебування в кожному із станів впродовж заданого часу забезпечення маршруту.

Дійсно, систему можна вважати прийнятною, лише у тому випадку, якщо ймовірність її перебування у стані її застосування за призначенням $P_{00}(t)$ виявиться значно більшою, ніж ймовірність $P_{01}(t)$ перебування її в стані

відновлення зразків, що отримали бойові пошкодження впродовж усього часу здійснення маршу.

Обчислення і порівняння цих і інших ймовірностей станів системи технічного забезпечення маршу здійснимо, за умови рівно інтенсивних переходів системи та відповідно до формул (7), (8) для стаціонарного інтервалу часу здійснення маршу, $t \gg 1 \text{ години}$, в умовах циклічних переходів із стану у стан в системі забезпечення.

За цих умов розрахунки, згідно до формул (7), (8), суттєво спрощуються, коефіцієнти α, β, γ від часу не залежать і дорівнюють одиниці.

З урахуванням цих зауважень, формул (8) та результатів розрахунків (29), отримаємо ймовірності:

$$P_{00}(t) = \frac{uUyYfF}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY}; \quad P_{00} =$$

0,328.

$$P_{01}(t) = \frac{\beta(t)uUzZfF}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY}; \quad P_{01} =$$

0,156.

$$P_{02}(t) = \frac{\gamma(t)uUgGyY}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY}; \quad P_{02} =$$

0,099

$$P_{03}(t) = \frac{\alpha(t)vVyYfF}{uUyYfF + \alpha(t)vVyYfF + \beta(t)uUzZfF + \gamma(t)uUgGyY}; \quad P_{03} =$$

0,415.

(30)

До цих результатів доцільно зробити деякі коментарі.

По-перше, вірність розрахунків нескладно перевірити шляхом складання отриманих ймовірностей для кожного конкретного моменту часу, відповідно до правила (6) нормування ймовірності сукупності випадкових подій, у будь-який момент часу, які є повною групою подій.

По-друге, отримані результати розробки і застосування моделі для оцінки якості системи технічного забезпечення маршруту дозволяють досліджувати динаміку змін якості системи за часом протягом маршруту.

По-третє, з результатів розрахунків витікає, що в першу добу ймовірності станів системи забезпечення маршруту: $P_{00}(t=1\text{доб.})$ – ймовірність застосування зразків автомобілів за призначенням і $P_{03}(t=1\text{доб.})$ – ймовірність технічного обслуговування зразків є практично сумірними, тому що кількість зразків, яким потрібно ретельне обслуговування, вже накопичилося і як результат – це викликає необхідність: по-перше, прийняти заходи до збільшення показника безвідмовності зразків. В першу чергу обслуговування потрібно автомобільним базовим шасі озброєння на маршруті через їх більш низьку надійність роботи в умовах жаркого, сухого і пильного клімату.

По-чверте, з результатів (30) видно також, що в умовах реальних параметрів функціонування системи автотехнічного забезпечення маршруту і негативних впливів противника протягом доби, ймовірність перебування системи у працездатному стані перевищує більш ніж у два рази величину ймовірності її перебування у стані відновлення (через пошкодження, поломки і експлуатаційні відмови автомобілів).

5. Приклад 1 для визначення показника ефективності функціонування системи забезпечення маршруту

Розглянемо спочатку показник ймовірнісної природи, що є побудованим на використанні цільової функції у вигляді відношення ймовірності P_{00} – перебування системи в стані повної готовності технічного забезпечення маршруту до ймовірності P_{01} – перебування системи технічного забезпечення у стані відновлення зразків транспорту після їх пошкоджень, поломок і відмов. Цей показник залежить від ймовірностей безвідмовного функціонування, а також без пошкоджень та поломок зразків транспорту, P_1, P_2, P_3 , (див. формули (9)).

Тоді критерій ефективності функціонування системи технічного забезпечення маршруту отримаємо в наступному вигляді

$$Y^i = Y[(P_1 \cdot P_2 \cdot P_3)^i] = \max_{P_1 \cdot P_2 \cdot P_3} \frac{P_3(t, P_1 \cdot P_2 \cdot P_3)}{P_6(t, P_1 \cdot P_2 \cdot P_3)} \quad (31)$$

Критерій (31) має ясний фізичний зміст. Сенс полягає в необхідності нарощування часу перебування системи в стані забезпечення маршру при одночасному скороченні витрат часу на відновлення зразків.

Критерій, як і раніше було відзначено, показує, що для збільшення степені досягнення мети функціонування системи потрібно: збільшення показника безвідмовності зразків озброєння і, в першу чергу, їх транспортної бази. Потрібно забезпечити підсистему відновлення запасними елементами для транспортної бази і всього автомобільного транспорту на маршруті, а також ремонтним обладнанням та кваліфікованими фахівцями.

Результати розрахунків цього показника ефективності функціонування системи забезпечення маршру надані на графіках (рисунок 2).

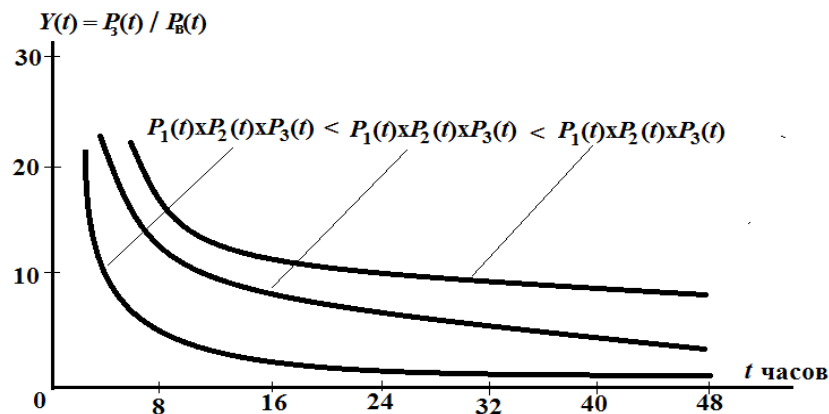

Рис. 2 – Залежності цільової функції у вигляді ймовірності перебування системи технічного забезпечення маршру у стану готовності до застосування засобів транспорту, яка віднесена до ймовірності перебування системи у стані відновлення засобів від часу забезпечення бойових дій і від добутку ймовірностей P_1 , P_2 , P_3 подій справного і непошкодженого стану зразків транспорту.

6. Приклад 2 для визначення показника ефективності функціонування системи забезпечення маршруту

Врахуємо, що зазвичай маємо інші, тобто наступні вихідні дані щодо інтенсивності переходів системи забезпечення маршруту із стану в стан:

z – інтенсивність переходу зразків транспорту із стану готовності S_0 в стан відновлення S_1 , яка дорівнює $1/T_{01}$;

T_{01} – середній час перебування зразків у стані готовності, у даному разі, у стані відсутності пошкоджень, поломок або відмов до переходу зразків у стан відновлення;

y – це інтенсивність переходу зразків із стану відновлення S_1 в стан готовності S_0 до застосування, що дорівнює $1/T_1$;

T_1 – середня витрата часу на відновлення зразків після їх пошкоджень, поломки, або відмов ;

$T_{01} \dot{< T_1$, звичайно;

g – інтенсивність переходу зразків із стану бойового застосування S_0 у стан підготовки нових зразків до застосування S_2 , у разі пошкоджень попередніх в без поверненої степені під час маршруту, яка дорівнює $1/T_{02}$;

T_{02} – середній час перебування зразків у стані його готовності або у стані бойового застосування S_0 до переходу в стан S_2 підготовки нових зразків після пошкоджень попередній у без поверненої степені;

f – інтенсивність переходу підсистеми із стану S_2 підготовки нових зразків після втрат попередніх у стані бойового застосування S_0 , яка дорівнює $1/T_2$;

T_2 – середній час на підготовку нових зразків (резерва) до бойового застосування; нерівність $T_{02} \dot{< T_2$ звичайно виконується;

v – інтенсивність переходу системи із стану готовності зразків до застосування або їх застосування S_0 у стан S_3 обслуговування до або після їх бойового застосування, яка дорівнює $1/T_{03}$;

T_{03} – середній час перебування зразків у стані готовності до застосування або у стані застосування S_0 на маршруті до переходу у стан обслуговування S_3 ;

и – інтенсивність переходу зразків ракетно-артилерійського озброєння із стану обслуговування S_3 у стан готовності комплексу до застосування або у стан його застосування S_0 ; T_{03} і T_3 звичайно;

Припустимо, що ймовірності переходів комплексу із стану у стан дорівнюють $Y \approx 1$; $Z \approx 1$; $F \approx 1$; $G \approx 1$; $V \approx 1$; $U \approx 1$, (реальна підсистема може так працювати, тобто працювати з рівно ймовірними змінами її станів та зі стовідсотковою ймовірністю переходів із стану у стан).

За цих спрощених умов із (4),..., (8) одержимо ймовірності перебування системи в кожному із станів, які характеризують якість системи забезпечення маршу у вигляді:

$$P_{00} = [1 + \alpha(t)\gamma T_3/T_{03} + \beta(t)T_1/T_{01} + \gamma(t)T_2/T_{02}]^{-1};$$

(32)

$$P_{01} = \beta(t)(T_1/T_{01})[1 + \alpha(t)T_3/T_{03} + \beta(t)T_1/T_{01} + \gamma(t)T_2/T_{02}]^{-1};$$

(33)

$$P_{02} = \gamma(t)(T_2/T_{02})[1 + \alpha(t)T_3/T_{03} + \beta(t)T_1/T_{01} + \gamma(t)T_2/T_{02}]^{-1}$$

(34)

$$P_{03} = \alpha(t)(T_3/T_{03})[1 + \alpha(t)T_3/T_{03} + \beta(t)T_1/T_{01} + \gamma(t)T_2/T_{02}]^{-1}$$

(35)

де позначено:

$$\alpha = 1 - \exp(-\frac{t}{T_3}U); \quad \beta = 1 - \exp(-\frac{t}{T_1}Y); \quad \gamma = 1 - \exp(-\frac{t}{T_2}F).$$

(36)

Показник готовності зразків транспорту до застосування і перебування їх у стані застосування визначається формулами (32) і (36). На рівень цієї

готовності та рівень ймовірності перебування системи забезпечення маршруту у стані застосування суттєво впливають співвідношення T_1/T_{01} , T_2/T_{02} , T_3/T_{03} .

Це означає, що ці співвідношення суттєво впливають на показник ефективності функціонування системи технічного забезпечення маршруту, а також на цей показник суттєво впливають заходи, які спрямовані на збереження функцій системи під час дії противника.

За умов заходів системи технічного забезпечення маршруту потрібне суттєве зменшення: витрат часу T_1 на відновлення, за умов його пошкоджень або відмов, або поломки; витрат часу T_2 на підготовку нових зразків транспорту, у разі безповоротних втрат зразків витрат часу T_3 на технічне обслуговування зразків.

Від цих складових системи забезпечення маршруту залежать можливості збереження функцій транспорту під час дії противника, тобто залежить збільшення часу T_{01} , T_{02} , T_{03} перебування зразків і системи у готовому стані.

Ймовірності (32), (33), (34) та (35) дозволяють визначити показники ефективності функціонування трьох підсистем технічного забезпечення маршруту, наприклад, наступними показниками їх оперативної готовності:

$$K_{\Gamma 1}=[1+\beta(t)T_1/T_{01}]^{-1} ; \quad K_{\Gamma 2}=[1+\gamma(t)T_2/T_{02}]^{-1} ; \quad K_{\Gamma 3}=[1+\alpha(t)T_3/T_{03}]^{-1} .$$

(37)

Ефективність функціонування системи технічного забезпечення маршруту, згідно до (32)...(36), доцільно визначити у вигляді наступного відношення ймовірностей перебування системи забезпечення маршруту у вигляді

$$E=P_{00}/(P_{01}+P_{02}+P_{03})=[\beta(t)(T_1/T_{01})+\gamma(t)(T_2/T_{02})+\alpha(t)(T_3/T_{03})]^{-1}$$

(38)

За умов, що $T_1/T_{01} = 0,35$; $T_2/T_{02} = 0,35$; $T_3/T_{03} = 0,35$, а час здійснення маршу перевищує витрати часу: на відновлення зразків на марші, тобто $t \gg T_1$; на підготовку комплексу до застосування $t \gg T_2$; витрату часу на обслуговування комплексу $t \gg T_3$. Тому з урахуванням залежностей:

$$\alpha(t) = 1 - \exp\left(-\frac{t}{T_3}U\right) \approx 1; \quad \beta(t) = 1 - \exp\left(-\frac{t}{T_1}Y\right) \approx 1; \quad \gamma(t) = 1 - \exp\left(-\frac{t}{T_2}F\right) \approx 1, \quad (39)$$

маємо, згідно до формули (38), що ефективність функціонування системи технічного забезпечення маршу у стаціонарному стані системи порівнюватиме $E(t) = 0,95$.

Висновки

1. Розрахунки згідно до останнього прикладу показують, що за умов рівно ймовірного переходу системи забезпечення маршу із стану у стан та рівних інтенсивностей її переходу із стану у стан, які обернено пропорційні термінам: T_1 – відновлення зразків, що пошкоджені або поламані, або відмовили; T_2 – підготовки зразків із резерву замість втрачених; T_3 обслуговування зразків після застосування протягом маршу, показник ефективності функціонування системи дорівнюватиме 0,95, у разі, що вказані терміни дорівнюватимуть не більше 35 відсотків від часу перебування системи в повністю готовому стані. Це визначає, що вказані підсистеми повинні бути швидкодіючими.

2. Моделювання показує, що за умов застосування змінних вузлів, блоків, приладів, здійснення евакуації та швидкого ремонту і обслуговування зразків автомобільного транспорту, які отримали пошкодження, результати

функціонування системи автотехнічного забезпечення маршруту *суттєво покращуються*.

3. Розрахунки показують також, що принциповою умовою для збільшення ефективності функціонування системи забезпечення транспортних засобів в колоні протягом маршруту, є *зменшення* середнього часу відновлення зразків транспорту, у разі його пошкоджень будь-якої природи, суттєве зменшення часу підготовки нових зразків до застосування протягом маршруту, після безповоротної втрати деяких попередніх зразків, та нарешті потрібне суттєве зменшення часу обслуговування зразків транспорту в польових умовах.

4. Отримані результати аналізу за допомогою моделі, що пропонується, показують також, що збільшення ефективності функціонування системи забезпечення маршруту зразків транспорту в колоні принципово неможливо: в умовах незадовільного рівня: підготовки водіїв, а також виробничих навичок і можливостей підрозділів ремонту і швидкого повернення зразків у стрій.

5. Аналіз досвіду застосування зразків спеціального транспорту, огляд вітчизняних і зарубіжних публікацій, наукової літератури і патентної інформації показує помітне відставання реальних показників живучості типових зразків автомобільного транспорту від необхідного їх рівня. В той же час перспективні нетрадиційні шляхи, що засновані на розробці і застосуванні комплектуючих матеріалів, наприклад, гумотехнічних комплектуючих з необхідними високими показниками полімеризації, а саме, з малим рівнем їх реакційної здатності та стійкості протягом експлуатації, для забезпечення живучості транспортних засобів, застосовуються нечасто.

6. Наявність резервних зразків транспорту і сукупність адекватних і своєчасних організаційних заходів сприяє досягненню мети забезпечення маршруту на рівні 0,95...0,96.

Список використаних джерел

1. Гуляк О.В. Марківська модель для оцінки і адаптивного відновлення працездатності складної системи забезпечення / О. В. Гуляк, Б. О. Дем'янчук, В. М. Косарев // Європейський вектор економічного розвитку. Дніпровський університет імені Альфреда Нобеля. Науковий журнал. Видання міжнародних науко-метричних баз: *INDEX COPERNICUS, ULRICH'S PERIODICALS DIRECTORY*. – 2(21), 2016. – С. 16 – 36.
2. Гуляк О.В. Основи військової логістики. Прогнозні моделі забезпечення / О. В. Гуляк, Б.О. Дем'янчук, О. М. Маслій та ін. // Навчальний посібник. – Одеса: Військова академія. – 2019. – 262 с.
3. ДСТУ 2860-94. Надійність техніки. Терміни. – К.: Держстандарт України, 1994. – 64 с.
4. ДСТУ В 3576-97. Експлуатація та ремонт військової техніки. Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1997. – 60 с.

5. Городнов В.П. Моделювання бойових дій військ (сил) протиповітряної оборони та інформаційне забезпечення процесів управління ними / В.П. Городнов, Г.А. Дробаха, М.О. Єрмошин, С.Б. Смирнов, В.І. Ткаченко – Харків: ХУПС. – 2004. – 410 с.